

УДК 346.2

Г.П. ЄРИГІНА, канд. юрид. наук, докторант
Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ

РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ АКАДЕМІЙ НАУК У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: академія наук, пострадянський простір, господарсько-правовий статус, самоврядування, майно, право господарського відання, право оперативного управління, державне фінансування.

Здійснено аналіз змін статусу академій наук 15 країн пострадянського простору, який охоплює напрями реформування їхнього господарсько-правового статусу. Показано вплив змін у правовому забезпеченні, пов'язаних із реформуванням академічної наукової сфери, на наукову діяльність. Сформульовано окремі підсумкові рекомендації відповідно до досвіду здійснення реформ у сфері науки та зазначено напрями уникнення можливих помилок в умовах подальшого реформування НАН України.

Вступ. Дослідження сучасного статусу академій наук країн пострадянського простору є важливим з точки зору використання набутого ними досвіду, як позитивного, так і негативного, для подальшого удосконалення статусу Національної академії наук України. Історія формування статусу академії наук кожної країни має свої особливості, і кожній з них можна присвятити окреме дослідження. Але питання, розглянуті у цій статті, стосуються пострадянського періоду змін господарсько-правового статусу академій.

Метою дослідження є аналіз змін господарсько-правового статусу академій наук у країнах пострадянського простору, визначення доцільності проведених змін, систематизація досвіду для подальшого удосконалення функціонування Національної академії наук України.

Результати дослідження. З розпадом Радянського Союзу наукові установи АН СРСР, що знаходились у складі академій наук союзних республік, стали частиною нових незалежних держав, а саме: Національна академія наук України, Російська академія наук, Національна академія наук Білорусі, Національна академія наук Республіки Казахстан, Академія наук Республіки Узбекистан, Академія наук Киргизької Республіки, Академія наук Республіки Вірменія, Національна академія наук Азербайджану, Естонська академія наук, Академія наук Литви, Латвійська академія наук, Академія наук Молдови, Національна академія наук Грузії, Академія наук Республіки Таджикистан, Академія наук Туркменістану. В усіх цих наукових установах відбулися значні зміни.

Аналізуючи нормативні акти, що визначають правовий статус академій наук країн Прибалтики, які першими реорганізували структуру своїх академічних установ, набувши вже фактичного досвіду такої реорганізації, потрібно зазначити, що всі вони втратили свою

самоврядність і наукові бази, перетворившись фактично на «клуби вчених».

В Естонії у 1996 р. було здійснено інтеграцію частини науково-дослідних інститутів (НДІ) в університети, частину НДІ ліквідовано, інші підпорядковано Міністерству освіти і науки Естонії чи галузевим міністерствам. Зараз, на думку естонських вчених, їхня академія за характером діяльності схожа на більшість академій наук європейських країн – це державна юридична особа, яка діє на підставі закону про Естонську академію наук (ЕАН, набув чинності 1997 р., дата останньої редакції – 2014 р.) та її Статуту (нова редакція від квітня 2017 р.) [1]. ЕАН є автономною організацією та має право складати свій статут, обирати членів, організувати структуру, обирати напрями діяльності, а також відповідних партнерів, ухвалювати рішення щодо розпорядження отримуваним майном та коштами, а також щодо використання результатів цієї діяльності. Статут і зміни до нього підлягають затвердженню Президією та реєстрації у МОН Естонії. ЕАН складається з 72 членів, усі вони є членами Президії, а також членами різноманітних комісій, рад, відділень. Основна діяльність ЕАН здійснюється в комісіях та експертних групах і полягає у спільних обговореннях розвитку планів дій, рекомендацій, вирішенні у державі спірних питань.

З ЕАН можуть асоціюватися наукові, дослідницькі та культурні установи, наукові товариства, що не входять до складу ЕАН, але їхня діяльність відповідає цілям її діяльності. Мета – обмін інформацією та співпраця між асоційованими установами, товариствами і ЕАН. Асоціація відбувається на підставі двосторонніх договорів. Більша частка товариств через бюджет академії отримує грошові субсидії для діяльності. Проте фінансування ЕАН в держбюджеті Естонії є недостатнім і скорочується.

Додаткові кошти на наукові дослідження розподіляє Естонське наукове агентство (ЕНА), що входить у сферу управління МОН. Ця система розподілення коштів між науковими проектами викликає у естонських учених незадоволення. Як показує час, система цільових грантів в Естонії не дала змоги ні підвищити матеріальне становище наукової спільноти країни, ні розвинути науку на постійній основі зі зрозумілими перспективами. Гранти при-

в'язують університети і наукові установи країни до певної діяльності і обмежують саморозвиток учених або вибір тем для дослідження. Крім цього, дослідницькі гранти розраховані на короткі строки (від року до п'яти), і потім ученому знову необхідно подавати заявку на отримання гранту. Якщо запит не задоволено, то робоче місце науковця може виявитися під загрозою. Це збільшує дестабілізацію системи наукових досліджень у країні і заохочує вчених до пошуку роботи за кордоном, або навіть пошуку іншої роботи.

Розроблено нову концепцію діяльності ЕНА, в якій передбачено державне фінансування (1 % ВВП) на постійній основі робочих місць для певної кількості висококласних учених. А навколо цих учених будуть організовуватись робочі місця їхнім помічникам вже на основі грантів. Перехід на таку нову систему планується з початку 2018 р. На наш погляд, у цій концепції є слабкі місця, невирішені питання, наприклад: хто має організувати робочі місця помічникам, за які кошти і на якому етапі тощо.

На Загальних зборах Латвійської академії наук (ЛАН) 14 лютого 1992 р. було ухвалено Хартію та її Статут [2], а згодом у Законі Латвійської Республіки «Про наукову діяльність» [3] було визнано, що ЛАН є автономним, який субсидується державою, неприбутковим науковим органом, що складається зі своїх членів. Хартію ЛАН затверджує Сейм, у ній визначено цілі, основні напрями, правову та економічну основи діяльності, систему управління, права та обов'язки ЛАН. Згідно зі Статутом, ЛАН може мати у власності землю, рухоме та нерухоме майно, інтелектуальну власність, грошові кошти, що їй дарують юридичні чи фізичні особи, чи отримані від власної діяльності або іншими незабороненими способами. Основним джерелом доходу є державний бюджет, додатковими джерелами – пожертви і подарунки від фізичних та юридичних осіб, кошти, отримані від здачі в оренду нерухомості. Наглядова Рада ЛАН надає дозвіл та здійснює контроль за використанням майна та витрачанням коштів, отриманих від здавання в оренду нерухомості. ЛАН є автономним суб'єктом публічного права і складається із членів академії, бере участь у розробці та реалізації державної політики. Право розподілу фінансових коштів перейшло від Президії ЛАН до Латвійської ради з науки (ЛРН), тому апарат

Президії було скорочено у п'ять разів, чисельність наукових кадрів зменшилася з 31 до 5 тис. осіб. Наукова діяльність у Латвії, на думку латвійських науковців, — це в основному заслуга особистостей, які, незважаючи на мінімальну підтримку з боку держави, продовжують наукові дослідження. Держава втратила контроль над науково-дослідницькими центрами та їхніми виробництвами, коли лабораторії НДІ, а також виробництва, пов'язані з безпосередньою трансформацією наукових розробок у продукт, було демонтовано, розпродано, віддано на металобрухт. НДІ під крилом університетів часто ставали виробниками «паперової науки» та публікацій. Деякі НДІ, що змогли запропонувати власні проекти, існують на кошти отриманих грантів. Інші, що не зможуть отримати прибутку та є заздалегідь збитковими, мають бути ліквідовані. Логіка чиновників сучасної Латвії полягає в тому, що вчені, які хочуть займатися дослідженнями, але не можуть принести дохід державі, мають займатися ними «за власний рахунок». Таким чином, на думку латвійських учених, сучасна Латвія стала несприятливою для науки країною, тому вони закликають посадових осіб звернути на це увагу. Постійне недофінансування, розподіл коштів політиками не за потребами науки, відсутність інфраструктури, що є однією з серйозних проблем латвійської науки, змусили вчених звернутися по допомогу до Європейської Комісії. Найбільше їх турбує розбіжність із європейською Стратегією довгострокового розвитку 2020 р., згідно з якою 3 % ВВП повинно спрямовуватись на фінансування науки. Зараз наука фінансується на 0,6 % від ВВП. Паралельно з вищими ревізійними установами 12 країн ЄС було здійснено державний контроль та оцінку використання коштів зі структурних фондів ЄС для досягнення цілей стратегії «Європа 2020». Дійшли висновку, що реалізація програми дій є повільною, і це викликає побоювання, що витрачання коштів зі структурних фондів ЄС у проміжний період (2018) не призведе до досягнення запланованих результатів, і подальше залучення коштів зі структурних фондів ЄС стане неможливим. Щоб уникнути цих ризиків, ревізори представили Міністерству освіти і науки дві суттєві рекомендації: переглянути необхідність певних дій з метою забезпечення вирішення ідентифікованих проблем; надати де-

тальне обґрунтування і фінансові розрахунки для досягнення цілей.

Реорганізація Литовської академії наук (ЛиАН) та вищої освіти країни полягала також в інтеграції частини НДІ в університети. Декілька НДІ було ліквідовано, а решту згруповано у шість нових науково-дослідницьких організацій. Згідно із Законом Литовської Республіки «Про науку і освіту» [4] та своїм Статутом [5], ЛиАН є публічною юридичною особою, заснованою державою, що має свою печатку, знак, прапор та інші атрибути. Джерелами фінансування ЛиАН є державні субсидії, підтримка благодійних фондів, доходи від участі у міжнародних програмах. Науково-дослідницька діяльність проводиться в університетах. ЛиАН перетворилась на незалежного експерта і радника з питань науки, культури, економіки, техніки і технології, навколишнього середовища і здоров'я. Вона є засновником деяких наукових організацій і фондів, видає збірник наукових праць, підручники для вузів, організовує міжнародні конференції, лекції, виставки та зустрічі з науковцями. Фінансування з державного бюджету дуже мале, як і частка литовського бізнесу у фінансуванні науки. Сьогодні академічна сфера Литовської республіки залежить від структурних фондів ЄС. У такій ситуації вчені повинні самі собі шукати дослідницькі програми, які часто знаходять тільки в інших країнах. МОН Литви дуже занепокоєно таким відтоком мізків за кордон, намагаючись зберегти наукову спільноту шляхом збільшення місць у ЛиАН.

Напрямок реформування Академії наук Туркменістану (АНТ) відрізняється від обраного в інших пострадянських країнах. У 1995 р. перший президент Туркменістану Сапармурат Ніязов вирішив, що фінансувати науку є зайвим, і призупинив діяльність Академії наук та ВАК. Тому 1998 р. Академію як державну систему наукових установ було скасовано. Частину НДІ було ліквідовано, частину передано до галузевих міністерств. Деякі вчені емігрували, інших було відсторонено від наукової діяльності, деякі вітали таку інновацію і вважали її упровадженням американського досвіду. Після смерті Туркменбаші в лютому 2007 р. академію наук, аспірантуру та докторантуру було відновлено, але до 2009 р. академія працювала на добровільних засадах. На засіданні Кабінету Міністрів 12 червня 2009 р. щодо Дня науки в Турк-

меністані Президент країни підписав указ про створення АНТ і скасування Вищої ради з науки і техніки при Президентові Туркменістану, функції якої було покладено на АНТ.

Сьогодні до складу АНТ входить Вища атестаційна комісія Туркменістану, 48 установ, у тому числі 26 НДІ, 17 вищих шкіл, два медичних дослідницьких центри, одна бібліотека та дві типографії. Діяльність АНТ здійснюється згідно із Законом Туркменістану від 17 листопада 2013 р. «Про наукові організації» [6], Законом Туркменістану від 1 березня 2014 р. «Про державну науково-технічну політику» [7]. АНТ є державною науковою установою, юридичною особою, що створюється, реорганізується та ліквідується Президентом Республіки. Управління здійснюється Загальними зборами, Президією АНТ та Президентом АНТ. АНТ наділено правом володіння, використання та розпорядження майном, що знаходиться в державній власності, на правах господарського відання та оперативного управління згідно з чинним законодавством, у тому числі з правом на створення, реорганізацію та ліквідацію підвідомчих організацій, закріплення за ними державного майна та затвердження їхніх статутів. Для практичного втілення результатів у промислову сферу може бути використана така організаційно-правова форма як господарське товариство державної наукової організації. За провідної ролі АНТ може створюватися також акціонерне наукове товариство чи спільні наукові організації. Діяльність Академії наук Туркменістану фінансується за рахунок державного бюджету, за програмами фундаментальних і прикладних досліджень АНТ, госпрозрахункової діяльності та інших незаборонених законом джерел. Державні науково-технічні програми, які пропонує АНТ, затверджує Кабінет Міністрів Туркменістану. Управління діяльністю АНТ здійснюється на основі об'єднання принципів державного регулювання та самоврядування, без порушення свободи наукової творчості.

Розвиток академічної науки Туркменістану триває, ухвалено певну кількість законів щодо забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, які потребують використання всього науково-технічного потенціалу країни і передбачають розвиток академічної та університетської науки, фінансування пріоритетних науково-дослідних робіт, у тому числі і за рахунок

спеціальних засобів стимулювання. В «Державній програмі розвитку науки в Туркменістані на 2012—2020 рр.» серед питань щодо сприяння нарощуванню науково-технічного потенціалу країни значну увагу приділено укріпленню матеріально-технічної бази НДІ, підпорядкованих АНТ, соціальному забезпеченню науковців. Але, на наш погляд, дуже показовим у набутому досвіді Туркменістану є розвиток країни взагалі без Академії наук.

На початку незалежності країни Академія наук Азербайджану відчувала такі ж труднощі, як і академії наук інших країн пострадянського простору. На початку 1990-х рр. громадськість обговорювала навіть ліквідацію академії як релікта радянської системи. Але цей перехідний період академії наук вдалося пройти із мінімальними втратами, і вже 15 травня 2001 р. розпорядженням Президента Азербайджану її було перейменовано в Національну академію наук Азербайджану (НАНА). Значно було розширено роль та повноваження в проведенні науково-технічної політики країни. Указом Президента від 4 січня 2003 р. «Про статус Національної академії наук Азербайджану» НАНА було надано статус головного органу у сфері науки [8].

В останні роки в Азербайджані зроблено важливі кроки щодо підвищення престижу академічних установ у регіонах країни, проведено роботу зі зміцнення та модернізації матеріально-технічної бази академічної науки. У 2013 р. розпочато широкомасштабні реформи в управлінні наукою: затверджено новий статут НАНА, ухвалено у червні 2016 р. Закон Азербайджанської республіки «Про науку» [9], що відкрило широкі можливості для розвитку академії як самоврядного наукового органу. Згодом з метою забезпечення виконання Закону «Про науку» Президент країни підписав Указ «Про застосування Закону Республіки Азербайджан № 271 від 14 червня 2016 р. «Про науку» [10], в якому, з метою забезпечення координації науково-дослідницької діяльності, що здійснюється науковими установами та організаціями, Кабінету Міністрів доручено створити Координаційну раду з наукових досліджень Азербайджанської Республіки (КРНДАР), яка до цього була у складі НАНА. Ухвалено концепцію розвитку НАНА до 2020 р., де висвітлено проблеми науки та шляхи їх вирішення. Учені Азербайджану вважають, що проблеми

вітчизняної науки пояснюються складною інфраструктурою цієї системи, недостатнім фінансуванням наукових досліджень. Необхідно оптимізувати інфраструктуру та систему фінансування НАНА. Потрібно залишити або створити нові НДІ, що мають відповідати вимогам часу, для покращення взаємодії науки та освіти. Спільна робота з Міністерством освіти Азербайджану займає основне місце, бо найгостріша проблема сьогодні — це кадри, які забезпечать використання матеріально-технічної бази. Великі преференції вирішили надавати тим науковцям, дослідження яких публікуються в зарубіжних виданнях, а також тим, хто виділяється активністю в різних грантових конкурсах та бере участь у міжнародних наукових симпозиумах. Запропоновано скоротити 2—3 тис. науковців у неефективних НДІ, а на їхнє місце запросити вчених із-за кордону, передовсім представників наукових діаспор Азербайджану. На сьогодні Кабінет Міністрів Азербайджану створив державну акредитаційну комісію, яка має вивчити ситуацію ефективності структури НАНА.

Діяльність Національної академії наук Республіки Вірменія (НАН РВ) регулюється Законом РВ від 5 грудня 2000 р. «Про науку і науково-технічну діяльність» [11], Законом РВ від 14 квітня 2011 р. «Про Національну Академію наук Республіки Вірменія» [12], Статутом [13] та іншими нормативними актами. НАН РВ є самоврядною вищою науковою організацією, юридичною особою, некомерційною організацією. Засновником НАН РВ є Республіка Вірменія в особі її Уряду, який встановлює склад майна, що передається НАН РВ, види підприємницької діяльності, що здійснюється академією та ін. НАН РВ є офіційним науковим радником Уряду країни. Основним джерелом фінансування є державний бюджет, додатковим — кошти з різних фондів, кошти від виконання договорів, контрактів із замовниками. У складі НАН РВ поєднано 34 наукові та інші установи. Деякі НДІ мають експериментальні заводи, станції, спеціальні конструкторські бюро, ботанічні сади. У складі Президії діють наукові комісії, ради.

Взагалі згідно із Законом РВ «Про Національну Академію наук Республіки Вірменія», де визначено її функції, права, обов'язки, особливості статусу та відповідальність, цілі, основні напрями її діяльності, та за повноцінної

діяльності академія мала би бути монолітною науковою, науково-освітньою, науково-організаційною структурою, нести відповідальність за стан науки в країні. Але розвиток науки під одноосібним керівництвом НАН РВ було визнано незадовільним, тому у 2007 р. було створено Державний комітет при МОН РВ (ДК МОН), на який покладено функцію уповноваженого органу в науці, ухвалено близько 40 урядових постанов, що мали для науки системоутворювальний характер. Але плідною робота НАН РВ з ДК МОН не стала. Ці структури виявилися суперниками, незважаючи на те, що ДК МОН було створено як управлінську установу і його функції не перекривали функції НАН РВ. Вірменські вчені не бачать важливої ролі ДК МОН у підвищенні активності функцій академії, її рейтингу й інтегрування вірменської науки в міжнародне науково-освітнє співтовариство. Своє бачення вони базують на статтях Закону РВ «Про Національну Академію наук Республіки Вірменія», де дійсно академію наділено такою кількістю повноважень, які важко реалізувати декількома міністерствами, навіть, якщо їхня праця буде інтенсивною та узгодженою. Однак сучасна НАН РВ фактично не виконує повноцінно свої функції з багатьох причин, у тому числі з причин вікових кадрових питань, відновлення матеріально-технічної бази, недостатнього фінансування та інших, притаманних майже усім академіям наук пострадянського простору. Тобто питання реформування управління академічною наукою в РВ не перестало бути актуальним і досі.

Назву Національна академія наук Грузії (НАНГ) отримала у 1995 р., а наприкінці 2000-х рр. усі НДІ, що входили до її відання, було передано університетам. Думка грузинських учених щодо такої реорганізації НАНГ розділилася: багато з них сприймає це як знищення грузинської науки. Інші вважають, що радянська система організації науки, попри певні позитивні сторони, була занадто централізованою, відірваною від світової науки і тому неефективною. І не потрібно її відроджувати у тому ж вигляді. НАНГ повинна змиритися зі втратою одноосібного керування наукою і знайти собі нове місце в науці, бо це питання виживання власне академії, а не грузинської науки. Згідно зі Статутом НАНГ [14] та Законом Грузії «Про Національну Акаде-

мію наук Грузії» [15], НАНГ є заснованою на членстві юридичною особою від публічного права. Вона складається з дійсних членів (академіків) та членів-кореспондентів академії, а також почесних академіків та іноземних членів академії. НАНГ є самоврядною установою, самостійно затверджує свій статут, визначає структуру, вирішує науково-організаційні, кадрові, економічні питання, питання міжнародного співробітництва тощо. Питання щодо майна, необхідного для досягнення цілей, виконання функцій та введення НДІ до структури НАНГ, питання щодо передачі майна вирішує Міністерство економіки і сталого розвитку Грузії.

Джерелом фінансування НАНГ є державний бюджет Грузії та додаткові джерела: кошти державних і приватних, у тому числі іноземних та міжнародних фондів для підтримки наукових досліджень, гранти і доходи від виконання контрактів. Фактична сума бюджетних коштів, що виділяється на науку, достатня тільки для покриття фонду заробітної плати, що виключає можливість оновлення наукового обладнання та приладів, придбання необхідних реагентів. Так звана базова зарплата дуже низька, і тому вчені звертаються до Національного наукового фонду Грузії, де сконцентровано грантову підтримку науки. Національний науковий фонд має ще одну мету — підтримку тісної співпраці грузинських наукових кадрів з успішними грузинськими вченими, що працюють у дослідницьких центрах за кордоном. Реалізація спільних проектів може допомогти місцевим дослідникам ознайомитися з науковими інноваціями провідних країн світу і засвоїти сучасні технології досліджень, а також дати змогу представникам грузинської наукової діаспори використовувати свої знання та досвід для піднесення рівня науки в Грузії. Після реформування кількість учених у НДІ скоротилась в 11 разів, що згубно позначилось на науковому потенціалі країни.

Після розпаду Радянського Союзу, не зважаючи на серйозні проблеми, в Таджикистані зусиллями Уряду та вчених вдалося в основному зберегти науковий потенціал і академію наук. На цей час Академія наук Республіки Таджикистан (АН РТ) є найвищою державною науковою самоврядною установою, яка має забезпечувати виконання та розвиток фундаментальних і прикладних досліджень, коор-

динацію академічних, галузевих та наукових досліджень. У своїй діяльності АН РТ керується Законами Республіки Таджикистан «Про наукову діяльність та державну науково-технічну політику» [16] та «Про Академію наук Республіки Таджикистан» [17], іншими нормативно-правовими актами РТ та міжнародно-правовими актами, визнаними Таджикистаном, та своїм Статутом [18]. АН РТ є юридичною особою та включає в себе НДІ, організації наукового обслуговування та соціальної сфери. АН РТ здійснює свою діяльність, спираючись на майно, передане їй державою в оперативне управління. Майно та земельні ділянки, закріплені за установами АН РТ, не можуть бути вилучені на інші цілі без відповідної згоди з боку Академії, крім випадків, передбачених законодавством.

Основним джерелом фінансування АН РТ є кошти держбюджету, додатковими — кошти державних, громадських та приватних фондів; кошти, отримані від договорів, контрактів із замовниками, кошти, одержані за грантами та проектами з іноземними та міжнародними організаціями; відрахування від прибутку виробництва, невеликих і спільних підприємств з АН РТ; прибуток від зовнішньоекономічної діяльності; благодійні внески та пожертви. НДІ та інші бюджетні установи самостійно здійснюють свою господарську діяльність, госпрозрахункові установи АН РТ діють за рахунок коштів і надходжень, що отримують від власної господарської діяльності. Не зважаючи на те, що Уряд Таджикистану щороку збільшує фінансування науки, учені називають матеріальну проблему головною, а багато інших — похідними від неї.

Існує питання про науково-дослідний потенціал Республіки, тому Уряд має розробити механізм повернення вчених у професію, бо вони не мають гідного заробітку та визнання, а також повернення науковців, які сьогодні працюють за кордоном. Та все ж без великих інвестицій у фундаментальні дослідження та матеріально-технічне забезпечення розвитку інноваційних технологій не досягне жодна країна, навіть за наявності учених найвищої кваліфікації. Існує немало охочих реформувати АН РТ шляхом розподілу всіх учених між кафедрами університетів, але цю ідею не підтримує більшість учених і викладачів вишів, урядовці, на думку яких такі висловлювання

шкодять тісній співпраці АН РТ з університетами. Кожен має займатися своєю справою: наука повинна йти в ногу з виробництвом, для чого і потрібно фінансування, а освітні заклади не можуть витратити кошти, що додатково заробляють за рахунок платного навчання, на наукові дослідження, нові відкриття та створення нових технологій. Це потребує підтримки уряду і фінансування усіх сфер науки.

Після розпаду АН СРСР академічна наука Казахстану пройшла свій драматичний період. Під сумнів було поставлено існування багатьох НДІ і самої Академії наук Казахстану. Тисячі вчених у тяжких умовах шукали засоби для існування і спробували всі способи для збереження науки в країні. Щоб зміцнити державно-правовий статус академії наук, Президент Республіки Казахстан підписав 9 лютого 1994 р. Указ «Про статус Національної академії Республіки Казахстан та заходи щодо державної підтримки вчених» [19], в якому Національній академії наук було надано статус найвищої державної наукової установи. Але цього виявилось недостатньо. Наступним його Указом від 11 березня 1996 р. «Про заходи щодо вдосконалення системи державного управління науки в Республіці Казахстан» [20] на базі Міністерства науки і техніки, Національної академії Республіки Казахстан та Казахської академії аграрних наук було створено єдиний орган державного управління — Міністерство науки — Академія наук (МНАН). Традиційні академічні установи, НДІ, було введено у систему МНАН. Крім того, до його складу увійшли національні наукові центри, науково-виробничі об'єднання, наукові експедиції, технопарки, венчурні, консалтингові, інжинірингові фірми та інші юридичні особи, що виконують науково-технічну діяльність. Міністр науки одночасно є президентом Національної академії Республіки Казахстан. Метою такої реорганізації було посилення державного управління наукою, консолідування ресурсів і кадрів. Держава стала замовником науково-технічної продукції та повноцінним учасником товарно-грошових відносин на ринку наукових і технологічних досягнень. Але у 1999 р. Національна академія Республіки Казахстан була відокремлена від міністерства й отримала статус державної установи, при цьому НДІ залишилися у складі міністерства. Указом Президента Республіки Казахстан від

21 жовтня 2003 р. «Про заходи щодо вдосконалення системи організації наукової діяльності у Республіці Казахстан» [21] Національна академія Республіки Казахстан придбала новий статус республіканської громадської організації «Національна академія наук Республіки Казахстан» (НАН РК). Було розпочато процес виведення академічних інститутів із відомства НАН РК та перехід їх до галузевих відомств чи об'єднання з університетами.

На сьогоднішній день згідно із Законом Республіки Казахстан «Про науку» [22] (останні зміни та доповнення від 13 листопада 2015 р.) та Статутом [23], що був затверджений загальними зборами Національної академії наук Республіки Казахстан та Президії НАН РК 23 квітня 2015 р., НАН РК є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в банках, штампи, печатки та інші офіційні атрибути. Фінансування НАН РК забезпечується за рахунок грантів, програмно-цільових проектів, коштів, що надходять за виконання конкурсних дослідницьких проектів, спонсорських і благодійних внесків юридичних і фізичних осіб, членів НАН РК, надання послуг, не заборонених законодавством Республіки Казахстан. Фінансування науки сьогодні переважно надходить у вигляді грантів через державу — ВАТ «Фонд науки». Також можливе державне партнерство, коли замовником і інвестором може виступати бізнес, і це важливе джерело комерціалізації наукових досліджень. НАН РК може здійснювати комерційну діяльність для досягнення і на виконання статутних цілей, але не може доходи від цієї діяльності перерозподіляти серед своїх членів. За НАН РК закріплено майнову самостійність та майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями. На сьогодні НАН РК є основним інтелектуальним центром, у тому числі для галузевих та регіональних відділень.

З метою децентралізації та демонополізації науки більшу її частину було переведено в університети для створення навколо науки інноваційної зони, що дала б змогу швидко та з малими витратами сприяти просуванню науково-технічних розробок на ринок, приваблювати інвестиції приватного капіталу. Але університети й досі не стали інноваційними центрами. Серед причин неотриманих досі результатів від вдосконалення розвитку науки все ті ж: брак коштів на наукові дослідження та недостатня співпраця вчених із реальним сектором еко-

номіки. На часі знову реструктуризація управлінської та фінансової структур сфери науки. До законодавства були внесені зміни щодо комерціалізації наукових і технологічних досліджень, створено спеціальну комісію, яка має повноваження ухвалювати рішення про виділення коштів на дослідження НДІ, лабораторії, конкретним ученим. Це намагання захопити безпосередньо вченого, з одного боку, а з іншого — скоротити доступ чиновників до розподілу коштів, зробити наукову систему мобільнішою та оперативнішою. Для вдосконалення управління вищими, а саме для того, щоб учені в університетах мали достатньо часу для наукової роботи, Президент Казахстану вирішив запросити до країни сорок іноземних топ-менеджерів.

Проголошення незалежності Республіки Узбекистан у серпні 1991 р. ознаменувало початок нового етапу історії Академії наук Республіки Узбекистан (АН РУ). Керівництво країни ухвалило низку нормативних актів щодо поліпшення її діяльності. Передовсім зі створення раціональної структури академічної науки з урахуванням досвіду інших країн, а саме внутрішньої її структури. Так, було скасовано інститут членів-кореспондентів АН РУ, і усі вони стали академіками АН РУ. Ця подія не мала аналогів на пострадянському просторі та характеризувала наближення до міжнародних стандартів наукового управління і забезпечення рівних прав для всіх дійсних членів академії. Указом від 18 лютого 1992 р. «Про заснування Державного комітету Республіки Узбекистан з науки і техніки» [24] засновано Державний комітет з науки і техніки Республіки Узбекистан (ДКНТ РУ) для забезпечення державної науково-технічної політики, ефективного використання наукового потенціалу республіки у вирішенні соціально-економічних проблем, формування механізму взаємодії між наукою та виробництвом, а також розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва. Постановою Уряду від 4 березня 2002 р. «Про заходи щодо вдосконалення організації науково-дослідницької діяльності» [25] створено структури нових державних органів управління наукою — Центр з науки і технологій, Рада з експертизи великих наукових та інвестиційних проектів при Координаційній Раді, що мали забезпечити перехід фінансування республіканської науки від базового принципу

на новий механізм: шляхом виділення конкурсних грантів на проекти, що виконувались у рамках затверджених програм фундаментальних і прикладних досліджень. Також було затверджено Положення про порядок формування видатків Фонду фінансування інноваційної науково-технічної діяльності при Координаційній Раді з науково-технічного розвитку. Згодом було створено Фонд високих технологій при АН РУ.

Разом із утворенням нових структур управління наукою здійснено спроби удосконалювати матеріально-технічну базу АН РУ. З метою ефективного використання її потенціалу виконано інвентаризацію маловикористовуваних будівель і підготовлено їх до реалізації. Постановою Кабінету Міністрів РУ від 7 вересня 2004 р. «Про заходи щодо зміцнення наукової і матеріально-технічної бази академії наук Республіки Узбекистан» [26] затверджено перелік з 21 об'єкта АН РУ для реалізації через біржу нерухомості, а кошти (операції продажу не обкладалися податком на прибуток) від цього продажу було направлено цільовим призначенням для зміцнення матеріально-технічної бази АН РУ. Також було ужито заходів щодо включення з 2005 р. щорічних пропозицій будівництва і реконструкції об'єктів АН РУ у національні інвестиційні програми, а до того почали виділяти державні кошти для підтримки унікальних наукових об'єктів АН РУ.

Далі реформи продовжено таким чином. Відповідно до постанови Президента від 7 серпня 2006 р. «Про заходи щодо поліпшення координації та управління розвитком науки і техніки» [27] було скасовано державні органи управління розвитком науки та технологій — Координаційну раду з науково-технічного розвитку при Кабінеті Міністрів Республіки Узбекистан, а також Центр з науки і технологій, Раду з експертизи великих наукових та інвестиційних проектів при Координаційній Раді та створено Комітет з питань координації розвитку науки і техніки при Кабінеті Міністрів Узбекистану, визначено його функції, структуру і завдання, а його керівництво покладено на громадських началах на президента АН РУ. Далі було ще декілька Постанов уряду, у тому числі Постанова КМ РУ від 10 листопада 2008 р. «Про заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази наукових, академічних та наукових установ та організацій» [28], ухва-

лено заходи та програму щодо подальшого оснащення науковим і технологічним обладнанням іноземного виробництва для НДІ на 2009—2012 рр. із затвердженими по роках переліками закупок цього обладнання, виділення відповідних валютних коштів. Не забували й про неефективно використовувані об'єкти АН РУ. Згідно з Постановою КМ РУ від 7 вересня 2009 р. «Про заходи щодо зміцнення наукової і матеріально-технічної бази академії наук Республіки Узбекистан» [29] виставлено на публічні торги і продано ще 12 об'єктів, кошти цільовим призначенням спрямовані на укріплення матеріально-технічної бази НДІ АН РУ та покриття витрат на передислокацію тих підрозділів, що знаходилися на цих об'єктах. Постановою КМ РУ від 12 лютого 2012 р. «Про заходи щодо подальшої оптимізації структури і вдосконалення діяльності наукових установ Академії наук Республіки Узбекистан» [30] було ліквідовано 10 мало-ефективних НДІ та чотири наукових центри АН РУ, при цьому виставлено на продаж 17 об'єктів та створено чотири великих НДІ.

Реформування АН РУ не перестає бути актуальним і дотепер. Остання Постанова Президента Республіки Узбекистан від 25 лютого 2017 р. «Про заходи щодо подальшого поліпшення функціонування Академії наук, організації, управління та фінансування науково-дослідної діяльності» [31], де поряд із досягненнями щодо удосконалення структури АН РУ та укріплення її матеріально-технічної бази було визначені питання, які треба вирішувати, зокрема: недостатній рівень науково-технічного потенціалу, кадрові питання, конкурентоспроможність вітчизняної академічної науки та її відповідності найвищому світовому рівню. З метою подальшого зміцнення науково-дослідницької інфраструктури до складу АН РУ повертаються деякі установи, створюються нові НДІ, і це дає змогу забезпечити АН РУ проведення комплексних досліджень, сконцентрувати наявний науковий потенціал у різних галузях науки і спрямовувати його на вирішення актуальних проблем соціально-економічної сфери.

Зараз АН РУ у своїй діяльності керується Конституцією, законами Республіки Узбекистан, указами, розпорядженнями Президента Республіки Узбекистан, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів Республіки

Узбекистан і своїм Статутом [32]. АН РУ будується за науково-галузевим і територіальним принципом. Академія наук, її регіональні відділення, самостійні науково-виробничі об'єднання, НДІ та подібні до них організації мають статус юридичної особи, рахунки в банках у національній та іноземній валютах. Економічну основу АН РУ складають основні засоби та інші активи, передані їхньою державою в безстрокове володіння, користування і розпорядження без зміни форми їх власності. Головне джерело фінансування АН РУ — кошти державного бюджету на фундаментальні та прикладні дослідження, які доводяться до установ Президією АН РУ. Кошти з державних фондів на наукові дослідження, громадських і приватних фондів, а також кошти, отримані від договорів, контрактів із зацікавленими клієнтами, є додатковим джерелом фінансування.

З 1995 р. у процесі удосконалення статусу перебуває Національна Академія наук Киргизької Республіки (НАН КР). НАН КР як вища державна наукова установа, що об'єднує членів НАН, учених, спеціалістів, обслугову та інших працівників, провадить свою діяльність відповідно до Закону Киргизької Республіки від 28 червня 2002 р. «Про Національну Академію наук Киргизької Республіки» [33], свого Статуту [34] та інших законів і нормативно-правових актів Киргизької Республіки. НАН КР здійснює свою діяльність через НДІ, науково-виробничі центри, кафедри, лабораторії, станції, ботанічний сад, бібліотеку, її філіали, видавництво, архів, музеї, експериментальні бази, полігони, експедиції та інші науково-допоміжні установи, організації, а також вищі навчальні заклади. НАН КР може утворювати комерційні організації, фірми, асоціації, що об'єднують організації та підприємства різних форм власності: державної або приватної. НАН КР може на правах асоційованої структури кооперувати до свого складу наукові інститути, промислові підприємства, учбові заклади різних форм власності та відомчої підпорядкованості, що не входять до академічної системи, якщо це сприяє інтеграції фундаментальних і прикладних досліджень, технічному та технологічному переоснащенню виробництва, економічному зростанню, соціальному розвитку, підтримці науки в цілому.

Фінансування АН КР здійснюється окремим рядком у державному бюджеті і охоплює

базове фінансування науково-дослідних установ, фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, а також фінансову підтримку інфраструктури академічної науки. Вчені мають право вносити пропозиції щодо фінансування власних проектів із централізованого позабюджетного фонду з науки і техніки, регіонального та галузевого фондів наукових досліджень, благодійних та колективних фондів і брати участь у відповідних конкурсах. Держава надає НАН КР основні та обігові кошти, землю та інше майно на засадах повного господарського відання безстроково, безоплатно і без зміни форми власності.

НАН КР, розуміючи недосконалість своєї діяльності, розробила Стратегію власного розвитку на 2013—2025 рр., яку має здійснити у два етапи: перший у 2013—2017, другий у 2018—2025 рр. Метою цієї Стратегії є створення збалансованої, стійкої системи наукових досліджень і розробок, що забезпечить розширене відтворення знань, конкурентоспроможних на світовому ринку, та взаємодію з вітчизняним реальним сектором економіки. Вирішуючи завдання реформування системи науки й розробки заходів державної політики, учені НАН КР запропонували такі заходи:

1. Фінансування спрямовувати не на утримання НДІ, а на великі проекти на конкурсних засадах, у тому числі й за державні кошти.
2. Об'єднати зусилля вчених і спеціалістів різних відомств (НАН КР, університетів, інших НДІ) за участі фахівців-виробників.
3. Забезпечити пріоритет прикладній науці, особливо в тих галузях, де можна очікувати конкретні практичні результати.
4. Провести інвентаризацію результатів наукових досліджень для визначення розробок, які мають потенціал і перспективи для упровадження в секторі економіки.

Для вирішення цих стратегічних питань, оптимізації організаційної структури та реалізації державної науково-технічної політики було організовано Раду з науки при прем'єр-міністрі Киргизії, яка б створювала міжвідомчі робочі групи зі своїх членів, із залученням провідних учених, представників державних органів тощо для підготовки пропозицій урядові країни щодо заходів, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері науки. Також було створено Фонд науки при МОН як організаційну структуру, що є єдиним влас-

ником і розпорядником бюджетних коштів для фінансування науки. До Фонду можуть долучатися донорські та інші кошти. Наукові установи, окремі вчені та їхні групи можуть брати участь у конкурсах на отримання фінансування від Фонду науки.

Згідно з планом Уряду країни щодо створення єдиного державного управління у сфері науки, функціонування Президії НАН КР стає недоцільним, вона має бути ліквідована або працювати надалі на добровільних засадах. Запропоновано також різноманітні організаційні форми діяльності НДІ, об'єднання установ, збереження інститутів як самостійних наукових установ у системі НАН КР, приєднання до державних університетів, об'єднання з іншими організаціями на засадах державно-приватного партнерства. При цьому буде збережено фінансування закладів на перехідний період і розроблено заходи щодо оптимізації державних університетів. Планується здійснювати базове фінансування на перехідний період НДІ, що інтегруються з вишами або відокремляться від НАН КР. Цей вид фінансування буде передбачати витрати згідно з нормами базового фінансування поточного забезпечення наукової інфраструктури та майна, у тому числі будівель, обладнання та матеріалів, заробітної плати адміністрації та обслузі. Програмно-цільове фінансування спрямовується на наукові дослідження, що отримали пріоритет згідно з Програмою Уряду та рішеннями Ради з науки при прем'єр-міністрі Киргизстану у межах конкурсних процедур. Грантове фінансування буде здійснюватись згідно з пріоритетними напрямками наукових досліджень, що визначила Рада з науки, з метою підвищення рівня наукових досліджень, науково-технічного потенціалу і конкурентоспроможності наукових організацій та їхніх колективів, а також учених.

Одночасно з отриманням незалежності Республіки Молдова отримала незалежність і Академія наук Молдови (АНМ). АНМ діє згідно зі своїм Статутом [35], Кодексом про науку та інновації [36], Договорами про партнерство між Урядом і Академією наук Молдови [37] на поточний рік, а також іншими законодавчими та нормативними актами. АНМ є юридичною особою, що функціонує на принципах самоврядності. АНМ — єдина громадська установа національного значення у галузі науки та ін-

новацій, найвищий науковий орган країни, науковий консультант органів державної влади Республіки Молдова. Майно АНМ складається з матеріальних і нематеріальних активів, переданих державою відповідно до рішень публічних адміністративних органів, надбаних за рахунок бюджетних і власних коштів, отриманих у результаті інтелектуальної діяльності членів та працівників академії, а також від виконання замовлень та / або виконання робіт на контрактній основі, придбані через пожертвування, спонсорування з боку фізичних і юридичних осіб та іноземців, сільськогосподарських площ, переданих у безкоштовне і безстрокове користування. Організації, підпорядковані АНМ, використовують майно на правах оперативного розпорядження згідно з менеджерським контрактом з управління майном.

Джерелами фінансування є кошти держбюджету, кошти бюджетів територіально-адміністративних одиниць, власні кошти, інвестиції фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних. Фінансування реалізується за Договором про партнерство відповідно до положення про фінансування науки та інновацій, а розподіл в АНМ здійснюється відповідно до пропозиції наукових напрямів та допоміжних організацій. Кошти, не використані до завершення поточного року, у наступному році залишаються в тій установі, що їх заощадила. АНМ засновує Національний фонд підтримки науки та розпоряджається ним. Але й такі, на наш погляд, широкі, повноваження АНМ не влаштовують усіх: вважають, що бюрократично-чиновницький стиль керування наукою зупиняє її розвиток; бюджетні кошти і гранти використовуються не за призначенням; на утримання АНМ щорічно витрачаються великі кошти з казни, а ефекту немає. Періодично академічні кола пропонують змінити Статут, здійснити незалежну експертизу. Як в інших країнах пострадянського простору, частина вчених мріє про науку при університетах. Усі недоліки в роботі АНМ відображуються в цілях реформ, що розробила АНМ, у галузі досліджень та інновацій до 2020 р. — підвищення конкурентоспроможності науки, щоб визначити і стимулювати кращих дослідників, оптимізувати інфраструктуру, а також залучити фінансування шляхом участі в спільних програмах та проектах ЄС. Оптимізація інфра-

структури — це проведення на конкурсній основі скорочення неефективних наукових установ та співробітників. А для участі у спільних проектах Євросоюзу необхідним є реформування за результатами порівняння молдавських та європейських статистичних показників у сфері наукових досліджень.

Після розпаду СРСР у 1991—2001 рр. чисельність працівників Академії наук Білорусі скоротилася на 39 %. Закон Республіки Білорусь «Про Національну Академію наук Білорусі» (НАНБ) було введено в дію 9 червня 1998 р., 3 лютого 2003 р. Президент країни затвердив її Статут [39]. З метою перетворення на потужний науково-виробничий комплекс до складу НАНБ було введено Академію аграрних наук Республіки Білорусь (як відділення аграрних наук), Білоруський інноваційний фонд, Білоруський республіканський фонд фундаментальних досліджень, Фонд інформатизації Республіки Білорусь, Білоруський державний науково-виробничий інститут порошкової металургії, Білоруський державний науково-виробничий концерн машино- та приладобудування «Белмашприбор». 3 жовтня 2004 р. посада Президента НАНБ стала називатися «Голова Президії», який входить до Уряду Республіки Білорусь на правах Міністра науки.

НАНБ є вищою державною науковою організацією Республіки Білорусь, підпорядковується Президенту країни та підзвітна Раді Міністрів Республіки. НАНБ є юридичною особою, має рахунки в банках Білорусі та інших країн, необхідні для діяльності печатки, штампи та ін. Майно НАНБ становить республіканську власність і перебуває в її оперативному управлінні. В НАНБ не допускається діяльність політичних партій, інших громадських об'єднань, що мають політичні цілі. Фінансові ресурси НАНБ формуються за рахунок коштів республіканського бюджету, державних бюджетних та позабюджетних фондів, фондів спеціального призначення, у тому числі іноземних надходжень від господарської діяльності наукових установ і інших юридичних установ, що перебувають у віданні НАНБ, добровільних внесків і пожертв, інших джерел, не заборонених законом.

Сконцентрованість наукової діяльності в НАНБ, низьке фінансування, маленькі зарплати, мізерні витрати на оргтехніку, непродуктивна наукова інфраструктура, поступове

старіння наукових кадрів, закритість, ізоляваність від світових наукових процесів — усе це не сприяє розвитку наукових досліджень взагалі і потребує реформування. Президент країни пропонував використати практику європейських країн, в яких фундаментальні дослідження ведуться в університетах, а прикладними відають корпорації. Указ Президента Республіки Білорусь «Про об'яву 2017 року Роком науки» [40] мав на меті підвищення ролі науки у досягненні цілей соціально-економічного розвитку країни, створення сприятливих умов для збереження та розвитку наукового потенціалу, формування міжнародного іміджу Білорусі як країни з високим рівнем інтелектуального та людського капіталу.

Указом Президента Російської Федерації 21 листопада 1991 р. [41] була відтворена Російська академія наук (РАН), що згідно зі Статутом [42] створена державою як вища наукова установа РФ. РАН мала статус загальноросійської державної самоврядної установи, наділеної правами управління своєю діяльністю та майном, побудована за науково-галузевим та територіальним принципами. РАН — юридична особа, некомерційна організація, яка володіла, використовувала та розпоряджалась майном на правах господарського відання та оперативного управління. Земельні ділянки, лісовий фонд, заказники було закріплено за РАН та її установами безоплатно та в безстрокове користування. Усі питання володіння, використання та розпоряджання майном РАН визначала Президія РАН відповідно до законодавства. Основним джерелом фінансування діяльності РАН були кошти з державного бюджету РФ, додатковими — кошти з державних фондів, від договорів, угод, контрактів із цікавленими замовниками в країні та з інших держав. Така структура здавалася дуже бюрократичною, особливо в частині планування, управління фінансовими потоками та майном. Академічна вертикаль влади з непрозорим механізмом розподілу негативно впливала на стан фундаментальних і пошукових досліджень, тому уряд країни, не зважаючи на запевнення вчених, почав реформування РАН.

Указом Президента РФ від 27 вересня 2013 р. «Про Федеральне агентство наукових організацій» [43] та Федеральним законом від 27 вересня 2013 р. «Про Російську академію наук, реорганізацію державних академій наук та вне-

сення змін до окремих законодавчих актів Російської Федерації» [44] було встановлено нові правила управління майном на 260 млрд руб. і 6 млн га землі шляхом передачі НДІ від Президії РАН до новоствореного Федерального агентства наукових організацій (ФАНО). РАН отримала нову назву — федеральна державна бюджетна установа «Російська академія наук» (ФДБУ РАН). Разом з назвою до складу ФДБУ РАН було введено Російську академію медичних наук та Російську академію аграрних наук, а згодом ухвалено новий Статут [45], згідно з яким ФДБУ РАН залишилась юридичною особою, некомерційною організацією, але з додатком: створеною у формі федеральної державної бюджетної установи. Функції та повноваження засновника і власника федерального майна ФДБУ РАН від імені РФ відтепер здійснює Уряд РФ. Тобто у ФДБУ РАН забрали адміністративні функції управління майном, створили ФАНО — відділили експертну функцію від господарської з метою видалення конфлікту інтересів. Було обіцяно, що ФАНО допоможе НДІ збільшити фінансування краще за ФДБУ РАН і належним чином зможе шукати кошти, звільнить учених від бюрократичних функцій. Завдяки цьому вчені будуть займатися тільки наукою, а ФАНО забезпечить цей процес усім необхідним. Однак результати вийшли іншими.

Реформа була розрахована на три роки, і вже зроблені висновки з цього приводу. Основна проблема — хронічне недофінансування — не вирішена, а звідси й низка відповідних наслідків: низькі зарплати, кадрові питання, брак коштів на всі проекти, перспективні проекти залишаються на папері, скорочено роботи багатьох наукових шкіл. Ідеологія самофінансування призвела до неможливості користування базами даних наукової літератури, бібліотеки академічних установ не можуть придбати не тільки іноземні, але й вітчизняні журнали, що перешкоджає своєчасному ознайомленню учених з досягненнями світової науки, її перспективними напрямками. Багато вчених вважають, що необхідно скасувати або хоча б «поставити на місце» ФАНО, бо воно вважає себе керівником російської науки. Посадовці не розуміють специфіки функціонування дослідницького процесу, наслідком чого стала надмірна бюрократизація і формалізм, які лягли на плечі вчених безкінечними онов-

леннями статистичних даних, рейтингу, цитування, складних реєстрацій на усіляких сайтах, що відволікає від наукової роботи. При цьому штат ФАНО збільшується і потребує нових приміщень, і все це за рахунок учених. ФАНО взяло в свої руки не тільки державні кошти, головний функціонал управління, але й без узгодження з ФДБУ РАН ухвалює важливі рішення з реструктуризації НДІ, їхнього невинного злиття, намагається диктувати, чим взагалі має займатися наука.

Непорозуміння, що склалися між ФДБУ РАН та ФАНО, виникли через недостатньо чіткий розподіл повноважень, тому Уряд РФ 29 травня 2015 р. ухвалив Постанову «Щодо деяких питань діяльності Федерального агентства наукових організацій та Федеральної державної бюджетної установи «Російська Академія наук» [46] і затвердив Правила координації діяльності ФАНО і ФДБУ РАН щодо реалізації покладених на них повноважень. Станом на травень 2017 р. ФДБУ РАН знаходиться в процесі виборів свого Президента, які ніяк не можуть відбутися згідно з новим Статутом.

З отриманням незалежності в Україні змінилася не тільки назва Академії наук України, змінився й її статус. Згідно із Законом України від 13 грудня 1991 р. «Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності» [47], Президія Верховної Ради УРСР ухвалила 17 січня 1992 р. постанову «Про статус Академії наук Української РСР» [48]. Ці документи і Указ Президента України від 20 січня 1992 р. «Про забезпечення діяльності та розвитку Академії наук України» [49] визначили її місце та роль у житті українського суспільства, створили правове поле для нового господарсько-правового статусу Академії наук України. У березні 1994 р. Указом Президента України «Про державну підтримку наукової діяльності АН України» [50] Академії наук України надано статус Національної, а 22 березня 1994 р. Загальні збори постановили називати її надалі «Національна академія наук України» (НАН України). За роки незалежності України удосконалення правового статусу НАН України відбувалося шляхом внесення змін до Статуту. Це відбувалося тричі на Загальних зборах НАН України: 20 березня 1992 р., 5 квітня 2002 р. та 14 квітня 2016 р. Остання редакція Статуту [51] НАН України мала врахувати положення нового Закону України

від 25 грудня 2015 р. «Про наукову і науково-технічну діяльність» [52].

Великим кроком з точки зору демократизації науки, підвищення рівня прав, обов'язків, місця і ролі НАН України в суспільстві є визначення у Статуті її майнових прав. На сьогодні Академія наук України як вища наукова самоврядна організація держави наділена правом управління своєю діяльністю, а державне управління науково-технічною діяльністю не може порушувати її самоврядності та свободи наукової творчості. НАН України володіє, користується і розпоряджається майном, що перебуває у державній власності та належить їй на правах господарського відання. Однак розпад старої політичної та господарської систем, соціально-економічна криза, яку країна переживає, не сприяють розгортанню академічної діяльності в повному обсязі. Державне фінансування науки мізерне. Намагання напрацювання ринкових механізмів співпраці держави з наукою ще більш послаблюють науковий розвиток, інколи навіть дезорганізують його.

Але, не зважаючи ні на що, не можна втратити сформованої господарської правосуб'єктності НАН України, набутої десятиліттями. Не можна також перетворювати НАН України на громадський клуб учених або зосереджувати фундаментальні дослідження в університетах. Це вже відбувалося в історії становлення вітчизняної академічної науки і було враховано під час утворення Української академії наук у 1919 р. після падіння Гетьманського уряду, на початку 1920-х рр. за ініціативи Ради Народних Комісарів УРСР, коли над раніш незалежною академією наук України було встановлено державний та партійний контроль. У 1936 р. академії наук України надали статус територіальної наукової установи, позбавили її статусу національної та повністю підпорядкували АН СРСР. Зміни до Статуту 1945, 1963 та 1976 рр. суттєво не змінювали статус Академії, а лише більше закріплювали її підпорядкованість центральному керівництву АН СРСР та Уряду.

Висновки. На жаль, з отриманням незалежності ситуація в академічній науці країн пострадянського простору погіршилась. Зниження фінансування з державного бюджету наукових досліджень та їхньої матеріально-технічної бази призвело до скорочення науко-

во-технічних потенціалів у цих країнах. Передовсім це вплинуло на кадровий потенціал, який у період реформування знизився у рази. При цьому відтік кадрів із академічної науки погіршив не тільки кількісні характеристики кадрового потенціалу, цей процес супроводжується ще й падінням якісних показників. У зв'язку із втратою престижу праці вченого уповільнився приплив молодих людей в академічну науку, що призвело до старіння наукових кадрів. Істотно погіршилися матеріально-технічна та інформаційна бази науки в основному через зношування й старіння основних засобів, а також за практичної відсутності їхнього оновлення через брак коштів. У багатьох НДІ не вистачає коштів не тільки на придбання нового обладнання, але й на обслуговування наявного унікального високовартісного устаткування. У результаті цього згортаються експериментальні дослідження, що значно продовжує і зменшує значущість упровадження прогресивних наукових розробок у різні галузі господарства. Посилюється проблема зменшення впливу наукових досліджень на розвиток економіки країн, що впливає на конкурентоспроможність і рентабельність усіх галузей. Водночас низький рівень упровадження наукових розробок в економіку країн пострадянського простору пов'язаний із тим, що головний споживач інновацій — промисловість — не має достатніх фінансових ресурсів для технологічного переоснащення і розробки нової продукції. Тобто органам державної влади країн потрібно одночасно з пошуками заходів щодо покращення управління наукою, реформуванням структури та системи фінансування науки дбати про платоспроможність промисловості. Безоплатно чи за дешево нічого не дослідити, не впровадити, не переоснастити виробництво, не виготовити конкурентоспроможний продукт. Але це спонукає до пошуку шляхів адаптування до нових економічних реалій, у тому числі і в секторі академічної науки.

Залежно від обраного шляху економічного розвитку після отримання незалежності кожна країна обрала власні методи реформування академічної науки. Це природний процес, бо кожна країна є унікальною, має національні особливості. Однак є чимало спільного. Насамперед, це стосується статусу академії наук, який вони мали у складі АН СРСР. Існувала

загальна відправна точка, постали приблизно однакові питання щодо розвитку і однакове бажання покращити стан академічної науки у своїй країні. Набутий за роки самостійності досвід реформування науки має велике значення для всіх країн: і тих, що одразу змінили статус академії наук, і тих, де досі залишили самоврядними вищі наукові установи, які проте постійно перебувають під загрозою реформування.

Відомі три основні принципи створення академії наук. Перший — наука є цілісним єдиним організмом. Розвиток науки полягає в усьому різноманітті і повноті, не поступово в міру появи фінансових і інших можливостей, не вибірково, із зосередженням на проривних напрямках, а саме цілісно і системно. Другий принцип — це нерозривний зв'язок розвитку науки й країни. Цілісність науки пов'язана із цілісністю життя народу і держави. І третій, найцікавіший принцип з точки зору дослідження, — державне фінансування за повної самостійності витрат і управління. Щодо способу його здійснення: необхідно, щоб існувала незалежна система закладів, за допомогою яких мають виконуватись наукові дослідження, управління наукою і всім, що до неї відноситься. Для цього має бути виділено певний капітал, яким для цілей науки розпоряджатимуться самі науковці, не чекаючи милості від тих, хто через упертість і заздрощі, можливо, стане перешкоджати благим задумах. Отже, однією із головних складових розвитку академічної науки є її самоврядність. Нехтування одним із вищенаведених принципів порушує основу стійкості та успішності науки, руйнує цілісність і системність її розвитку.

Одним загальним болючим питанням для академії наук усіх країн пострадянського простору є система фінансування. Менше за інших на недостатність коштів сьогодні нарікають в Академії наук Туркменістану. Але після набутого ними досвіду скасування академії наук як державної системи наукових установ, показового порушення усіх принципів (і розірвання зв'язку науки з життям країни, і втручання політики в управління наукою, і скасування її майнових прав), це є природним. Хтось може зауважити, що Туркменістан може собі дозволити фінансування науки, бо країна має багаті природні ресурси, але вони не безмежні, і розпоряджатися ними потрібно правильно.

І в Туркменістані, і в усіх країнах пострадянського простору більшість учених після всіх проведених змін щодо системи фінансування науки підтримують одну думку: фундаментальна наука повинна фінансуватися державою і в окремих випадках, за вказівками уряду — фондами та підприємцями. Питання впровадження сучасних високих технологій, які значною мірою пов'язані з великими фінансовими витратами, мають фінансуватися спеціальними державними програмами і бути науково обґрунтованими, оскільки можуть становити небезпеку для країни (варварська експлуатація надр, марнування природного багатства, екологічні проблеми, міграція населення та ін.). Що стосується грантів як складової системи фінансування академічної науки, то варто враховувати досвід Естонії, Латвії, Литви та Грузії, а також уважно придивитися до умов надання грантів і замислитися: для чого іноземні держави надають ці кошти і які наслідки у майбутньому це матиме.

Головною метою іноземних грантодавців є отримання накопичених баз даних фундаментальних і прикладних досліджень. Науку поступово підвели до базового поняття ринкової економіки «продавець — покупець». Напрацьовані результати наукових досліджень за кошти грантів передають за кордон, при цьому досить часто учений не має права навіть на публікацію таких результатів, не кажучи вже про права використання результатів цих досліджень на території своєї країни. Це стосується, насамперед, визнаних у всьому світі наукових баз, досвіду висококваліфікованих спеціалістів, а також дослідницького обладнання та методики. Безперечно, сума наданих грантів є набагато меншою від фактичної собівартості наукових досліджень, при цьому неможливо уявити протилежну ситуацію, коли за допомоги іноземних експертів доводиться платити дуже великі кошти. Ще одне загальне питання турбує вчених — це проблема розподілу грантів у всіх країнах: вона, зазвичай, носить відбиток заполітизованості та корупції. Це дуже великі гроші, їхній розподіл залежить як від відносин учених із розподільними комісіями, так і від відносин цих комісій із керівництвом іноземних фондів, від довіри іноземних інвестиційних фондів до країни взагалі. Потік грошей зі структурних фондів ЄС постійно скорочується, а до 2020 р. фінансу-

вання може бути повністю припинене. Навіть для країн, що мають багатий запас природних ресурсів, багатомільйонну націю, що дозволяє економіці розвиватися за рахунок праці, головним елементом національної економіки є розвиток науки, високотехнологічне виробництво, яке дозволить створювати продукцію з високою доданою вартістю. Це є предмет іншого дослідження, але це факт, який неодноразово озвучували вчені, котрі вже мають такий досвід.

Утім, одним лише перерозподілом фінансових потоків всіх проблем науки не вирішити. Хоча саме фінансове питання є наслідком ще одного загального питання для академій наук усіх країн пострадянського простору — кадрового. Малооплачувана праця, соціальна незахищеність, неprestижність професії вченого не сприяють поповненню кадрового складу академій наук молодими вченими. А ті молоді вчені, що все ж таки там опинилися і домоглися певних досягнень, змушені постійно шукати собі додаткові джерела доходу, що призводить найчастіше до зміни місця роботи. Тому природньо, що середній вік наукової еліти складає 70—80 років. Крім того, це не сприяє передаванню набутих наукових знань і ускладнює виконання функції управління наукою, бо такі функції потребують величезного динамізму, здоров'я і часу.

Аналіз реформування академій наук країн пострадянського простору показує, що постійні намагання з боку усіх урядів збудувати якусь нову модель управління наукою в підсумку жодного разу ще не мали успіху. Не має значення, як ці моделі-надбудови називали, у різних країнах вони мають різні назви, але суть полягає в порушенні принципу розвитку науки — порушення її самоврядності, втручання в управління, відволікання державних коштів на створення цих нових структур управління, що принципово не можуть вирішити покладених на них функцій. Цей процес досі триває, він давній і жодні зовнішні надбудови в управлінні академічною наукою не можуть вирішити ті питання, що мають вирішуватись у середині системи. Хтось із вчених сказав, що зверху науку впорядкувати не можна, це вдалося лише у сталінські часи Л.П. Берії, необхідно зробити так, щоб наука стала самоорганізованою системою. Вирішення цього питання знаходиться у площині апаратів управління

академії наук: мабуть, потрібно змінювати принципи роботи Президій академії наук.

Структура академії наук — ще одне болюче питання для академічної спільноти. Підтримуємо думку тих вчених, які вважають, що НДІ мають бути основною ланкою академії наук, маючи практичне роками набуте підґрунтя. У процесі реформування у багатьох країнах НДІ було виведено зі структури академії наук та передано безпосередньо в університети. Учені майже всіх реорганізованих академії вважають такі дії парадоксом: головний храм науки в державі, що має її розвивати завдяки дослідженням, утратив цю функцію, залишившись як чоботар без чобіт. А університети, чия величезна місія — займатися передаванням накопичених знань прийдешнім поколінням, мали взяти на себе ще й тягар фінансування НДІ, постійно робити запити у закордонних партнерів щодо грантів на дослідження, що не є функцією університетів. Крім того, треба звернути увагу і на недосконалість самої системи університетів. Відомі усьому світу університети Німеччини, Швеції, Данії, Франції, Великої Британії зовсім не тотожні університетам країн пострадянського простору з багатьох причин. Неможливо собі уявити європейську державу середнього розміру, де було б більше двох десятків університетів, що навчають одній макродисципліні, при цьому постійно конкурують між собою. Ніяк не дала наукового потенціалу та якості ні освіти, ні науки необхідність розпорошити доцентів, професорів між кафедрами цих університетів, які мали організувати команду аспірантів для наукових досліджень, при цьому не забувати викладати свій предмет в університетах.

Матеріально-технічна база наукових досліджень — не менш важлива складова існування та розвитку академічної науки. Великі інвестиції в фундаментальні дослідження, наявність учених найвищої кваліфікації без матеріально-технічного забезпечення не може забезпечити жодна країна. Очевидно, що академії наук повинні мати в своїй винятковій власності матеріальні і нематеріальні активи загальноакадемічного призначення, у тому числі інфраструктуру. При цьому існує можливість відмовитись лише від соціальної сфери. Ці активи не можуть змінювати державної власності, а академія наук, що має володіти цим майном на праві господарського відання, мо-

же розподіляти між юридичними особами, що знаходяться в її віданні, майно і право володіти, користуватися та розпоряджатися ним на правах оперативного управління. Як власник майна академія має бути визнана засновником усіх юридичних осіб своєї системи, створювати, реорганізовувати, ліквідовувати, приймати і виводити зі складу НДІ, підприємства й організації, затверджувати їхні статuti, визначати обсяг прав на майно, здійснювати контроль за ефективністю використання та збереженням майна відповідно до законодавства та статуту академії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Eesti Teaduste Akadeemia seadus (lühend – TAS). Redaktsiooni jõustumise 23.03.2014. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13255052?leiaKehtiv> (дата звернення 25.05.2017).
2. Устав Латвийской академии наук. 28.03.2013. URL: http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=1680&Itemid=58 (дата звернення 21.04.2017).
3. О научной деятельности: Закон Латвийской Республики. В ред. от 02.07.2017. URL: http://latvia.news-city.info/docs/sistemsd/dok_iermyz.htm (дата звернення 10.04.2017).
4. О науке и образовании: Закон Литовской Республики от 30.04.2009 № XI-242 URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/ad342f02135e11e5af81c7d24921dbde?jfwid=5sjolg8sb> (дата звернення 10.04.2017).
5. Литовская академия наук. Устав. URL: <http://www.lma.lt/statutas> (дата звернення 12.04.2017).
6. О научных организациях: Закон Туркменистана от 09.11.2013. URL: <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=5293> (дата звернення 10.04.2017).
7. О государственной научно-технической политике: Закон Туркменистана от 01.03.2014. Ведомости Меджлиса Туркменистана. 2014. № 1. Ст. 39. URL: http://science.gov.tm/files/2014-03-01%2039-V%20zakon_ru.pdf (дата звернення 10.04.2017).
8. О статусе Национальной академии наук Азербайджана: Указ Президента Азербайджанской Республики от 04.01.2003. URL: <ftp://nas.gov.az/nas/www/Ru/MAAN/b32-4.htm> (дата звернення 10.04.2017).
9. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının NİZAMNAMƏSİ. URL: <http://www.science.gov.az/uploads/pdf/p1b43oh6nq6di1cuc134em51jf74.pdf> (дата звернення 10.04.2017).
10. О применении Закона АР «О науке»: Указ Президента Азербайджанской Республики от 14.06.2016. URL: <http://nizamimuseum.az/ru/news/1145> (дата звернення 12.04.2017).
11. О научной и научно-технической деятельности: Закон Республики Армения от 05.12.2000. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1285&lang=rus> (дата звернення 12.04.2017).
12. О Национальной Академии наук Республики Армения: Закон Республики Армения от 14.04.2011. URL:

- http://www.sci.am/files/HHGAA_orenq_ru.pdf (дата звернення 14.04.2017).
13. Устав Национальной Академии наук Республики Армения. URL: http://www.sci.am/files/HHGAA_kanonadrutyun_ru.pdf (дата звернення 14.04.2017).
  14. Устав Академии наук Грузии. Утвержден Общим собранием Академии наук Грузии 07.07.2000. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ua/MAAN/b314.htm> (дата звернення 15.04.2017).
  15. О Национальной академии наук Грузии: Закон Грузии от 14.12.2007 № 5600-вс. URL: https://matsne.gov.ge/ru/document/download/20194/3/ru/pdf_ (дата звернення 15.04.2017).
  16. О научной деятельности и государственной научно-технической политике: Закон Республики Таджикистан от 18.03.2015 № 1197. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=74569 (дата звернення 17.04.2017).
  17. Об Академии наук Республики Таджикистан: Закон Республики Таджикистан от 10.05.2002 № 52. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=3248 (дата звернення 16.04.2017).
  18. Устав Академии наук Республики Таджикистан. URL: <http://www.anrt.tj/index.php/ru/ob-akademii/ustav-an-rt> (дата звернення 16.04.2017).
  19. О статусе Национальной академии наук Республики Казахстан и мерах государственной поддержки ученых: Указ Президента Республики Казахстан от 09.02.1994 № 1556. URL: http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistemi/dok_perbnz.htm (дата звернення 10.04.2017).
  20. О мерах по совершенствованию системы государственного управления наукой в Республике Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 11.03.1996 № 2895. URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/U96002895_ (дата звернення 10.04.2017).
  21. О мерах по совершенствованию системы организации научной деятельности в Республике Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 21.10.2003 № 1208. URL: http://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=1044626 (дата звернення 10.04.2017).
  22. О науке: Закон Республики Казахстан от 18.02.2011 № 407-IV. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30938581#pos=1;-173 (дата звернення 10.04.2017).
  23. Устав Республиканского общественного объединения «Национальная академия наук Республики Казахстан». Утвержден Протоколом Общего собрания Национальной академии наук Республики Казахстан и Президиума НАН РК от 23.04.2015. URL: <http://наука-nanrk.kz/ru/assets/%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2/2%20%D1%80%D1%83%D1%81.pdf> (дата звернення 10.04.2017).
  24. О совершенствовании организации научно-исследовательской деятельности: Указ Президента Республики Узбекистан от 20.02.2002 № УП-3029. URL: <http://www.academy.uz/ru/news/27> (дата звернення 11.04.2017).
  25. О мерах по совершенствованию организации научно-исследовательской деятельности: постановление Кабинета министров Республики Узбекистан от 04.03.2002 № 77. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ua/MAAN/b32-uzm.htm> (дата звернення 18.04.2017).
  26. О мерах по укреплению научной и материально-технической базы Академии наук Республики Узбекистан: постановление Кабинета министров Республики Узбекистан от 07.09.2004 № 420. URL: http://www.lex.uz/pages/GetActMobile.aspx?lact_id=356263&ONDATE=08.09.2005%2000 (дата звернення 18.04.2017).
  27. О мерах по совершенствованию координации и управления развитием науки и технологий: постановление Президента Республики Узбекистан от 07.08.2006 № ПП-436. URL: <http://www.academy.uz/ru/news/28> (дата звернення 18.04.2017).
  28. О мерах по укреплению материально-технической базы научных, научно-исследовательских учреждений и организаций: постановление Кабинета министров Республики Узбекистан от 10.11.2008 № 241. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=1407749 (дата звернення 18.04.2017).
  29. О мерах по укреплению научной и материально-технической базы Академии наук Республики Узбекистан: постановление Кабинета министров Республики Узбекистан от 07.09.2009 № 256. URL: http://www.lex.uz/pages/GetActMobile.aspx?lact_id=1517380&ONDATE=07.09.2009%2000 (дата звернення 18.04.2017).
  30. О мерах по дальнейшей оптимизации структуры и совершенствованию деятельности научных учреждений Академии наук Республики Узбекистан: постановление Кабинета министров Республики Узбекистан от 07.02.2012 № 33. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=1956260 (дата звернення 18.04.2017).
  31. О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Академии наук, организации, управления и финансирования научно-исследовательской деятельности: постановление Президента Республики Узбекистан от 17.02.2017. URL: <http://uza.uz/ru/documents/o-merakh-po-dalneyshemu-sovershenstvovaniyu-deyatelnosti-aka-17-02-2017> (дата звернення 18.04.2017).
  32. Устав Академии наук Республики Узбекистан. Утвержден постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан от 03.04.1995 № 109. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=442620 (дата звернення 18.04.2017).
  33. О Национальной академии наук Кыргызской Республики: Закон Кыргызской Республики от 25.07.2002 № 132. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1089> (дата звернення 06.05.2017).
  34. Устав Национальной академии наук Кыргызской Республики. Утвержден постановлением Правительства Кыргызской Республики 09.12.1997 № 719. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ru/MAAN/b316.htm> (дата звернення 06.05.2017).
  35. Устав Молдовской Академии наук. Утвержден решением Академической Ассамблеи Молдовы от 06.12.2013. URL: <https://translate.google.com/translate?depth=1&hl=uk&rurl=translate.google.com.ua&sl=ro&sp=nmt4&tl=uk&u=http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f290.pdf> (дата звернення 07.05.2017).

36. Кодекс Республіки Молдова о науке и инновациях от 15.07.2004 № 259. *Monitorul Oficial*. 30.07.2004. № 125-129. St. 663. URL: <http://lex.justice.md/ru/286236/> (дата звернення 07.05.2017).
37. Договор партнерства между Правительством и Академией наук Молдовы на 2015 год. *Monitorul Oficial*. 13.11.2015. № 306-310. St. 903. URL: <https://translate.google.com/translate?depth=1&hl=uk&rurl=translate.google.com.ua&sl=ro&sp=nmt4&tl=uk&u=http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f313.pdf> (дата звернення 07.05.2017).
38. О Национальной академии наук Беларуси: Закон Республики Беларусь от 05.05.1998 № 159-3. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H19800159> (дата звернення 07.05.2017).
39. Устав Национальной академии наук Беларуси. Утвержден Указом Президента Республики Беларусь от 03.02.2003 № 56. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ua/MAAN/b313.htm> (дата звернення 07.05.2017).
40. Об объявлении 2017 года Годом науки: Указ Президента Республики Беларусь от 23.12.2016 № 481. URL: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/ukaz-481-ot-23-dekabrja-2016-g-15192/ (дата звернення 07.05.2017).
41. Об организации Российской академии наук: Указ Президента РСФСР от 21.11.1991 № 228. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_17017/ (дата звернення 10.05.2017).
42. Устав Российской академии наук. Утвержден Общим собранием Российской академии наук 23.12.1992. URL: <http://www.arran.ru/data/pdf/ustav1992.pdf> (дата звернення 11.05.2017).
43. О Федеральном агентстве научных организаций: Указ Президента Российской Федерации от 27.09.2013 № 735. URL: <http://www.ras.ru/FStorage/Download.aspx?id=ea63a0cd-d11a-4580-ae81-0e4071b2f7a8> (дата звернення 11.05.2017).
44. О Российской академии наук, реорганизации государственных академий наук и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации: Федеральный закон от 27.09.2013 № 253-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_152351/ (дата звернення 11.05.2017).
45. Об утверждении устава федерального государственного бюджетного учреждения «Российская академия наук: постановление Правительства Российской Федерации от 27.06.2014 № 589. URL: <http://www.ras.ru/about/rascharter.aspx> (дата звернення 11.05.2017).
46. О некоторых вопросах деятельности Федерального агентства научных организаций и федерального государственного бюджетного учреждения «Российская академия наук» (вместе с «Правилами координации деятельности Федерального агентства научных организаций и федерального государственного бюджетного учреждения «Российская академия наук» при реализации возложенных на них полномочий»): постановление Правительства РФ от 29.05.2015 № 522. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_180403/ (дата звернення 11.05.2017).
47. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України від 13.12.1991 № 1977-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12> (дата звернення 12.05.2017).
48. Про статус Академії наук Української РСР: Постанова Президії Верховної Ради УРСР від 17.01.1991 № 627-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/627-12> (дата звернення 12.05.2017).
49. Про забезпечення діяльності та розвитку Академії наук України: Указ Президента України від 20.01.1992 № 43. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43/92> (дата звернення 12.05.2017).
50. Про державну підтримку наукової діяльності Академії наук України: Указ Президента України від 22.03.1994 № 100/94. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100/94> (дата звернення 12.05.2017).
51. Статут Національної академії наук України. Ухвалено Загальними зборами Національної академії наук України, постанова від 14.04.2016 № 2. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-160414-2-1.pdf> (дата звернення 12.05.2017).
52. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення 12.05.2017).

REFERENCES

1. Eesti Teaduste Akadeemia seadus (lühend – TAS). Redaktsiooni jõustumise 23.03.2014. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13255052?leiaKehtiv> [in Estonian].
2. Ustav Latvijas akadēmijai. 28.03.2013. URL: http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=1680&Itemid=58 [in Russian].
3. О научной деятельности: Закон Латвийской Республики. V red. ot 02.07.2017. URL: http://latvia.news-city.info/docs/sistemsd/dok_iermyz.htm [in Russian].
4. О науке и образовании: Закон Литовской Республики от 30.04.2009 No. XI-242 URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/ad342f02135e11e5af81c7d24921dbde?jfwid=5sjolg8sb> [in Russian].
5. Litovskaja akadēmija nauk. Ustav. URL: <http://www.lma.lt/statutas> [in Russian].
6. О научных организациях: Закон Туркменистана от 09.11.2013. URL: <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=5293> [in Russian].
7. О государственной научно-технической политике: Закон Туркменистана от 01.03.2014. Ведомости Меджлиса Туркменистана. 2014. No. 1. St. 39. URL: http://science.gov.tm/files/2014-03-01%2039-V%20zakon_ru.pdf [in Russian].
8. О статусе Национальной академии наук Азербайджана: Указ Президента Азербайджанской Республики от 04.01.2003. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ru/MAAN/b32-4.htm> [in Russian].
9. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının NİZAMNAMƏSİ. URL: <http://www.science.gov.az/uploads/pdf/p1b430h6nq6dilcuc134em51jf74.pdf> [in Azerbaijani].
10. О применении Закона АР «О науке»: Указ Президента Азербайджанской Республики от 14.06.2016. URL: <http://nizamimuseum.az/ru/news/1145> [in Russian].
11. О научной и научно-технической деятельности: Закон Республики Армения от 05.12.2000. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1285&lang=rus> [in Russian].

12. O Nacional'noj Akademii nauk Respubliki Armenija: Zakon Respubliki Armenija ot 14.04.2011. URL: http://www.sci.am/files/HHGAA_orenq_ru.pdf [in Russian].
13. Ustav Nacional'noj Akademii nauk Respubliki Armenija. URL: http://www.sci.am/files/HHGAA_kanonadru-tyun_ru.pdf [in Russian].
14. Ustav Akademii nauk Gruzii. Utverzhen Obshhim sobraniiem Akademii nauk Gruzii 07.07.2000. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ua/MAAN/b314.htm> [in Russian].
15. O Nacional'noj akademii nauk Gruzii: Zakon Gruzii ot 14.12.2007 No. 5600-vc. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/20194/3/ru/pdf> [in Russian].
16. O nauchnoj dejatel'nosti i gosudarstvennoj nauchno-tehnicheskoy politike: Zakon Respubliki Tadjikistan ot 18.03.2015 No. 1197. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=74569 [in Russian].
17. Ob Akademii nauk Respubliki Tadjikistan: Zakon Respubliki Tadjikistan ot 10.05.2002 No. 52. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=3248 [in Russian].
18. Ustav Akademii nauk Respubliki Tadjikistan. URL: <http://www.anrt.tj/index.php/ru/ob-akademii/ustav-an-rt> [in Russian].
19. O statuse Nacional'noj akademii nauk Respubliki Kazahstan i merah gosudarstvennoj pidderzhki uchenih: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 09.02.1994 No. 1556. URL: http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistemi/dok_perbnz.htm [in Russian].
20. O merah po sovershenstvovaniju sistemy gosudarstvennogo upravljenija nauk v Respublike Kazahstan: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 11.03.1996 No. 2895. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/U960002895> [in Russian].
21. O merah po sovershenstvovaniju sistemy organizacii nauchnoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 21.10.2003 No. 1208. URL: http://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=1044626 [in Russian].
22. O nauke: Zakon Respubliki Kazahstan ot 18.02.2011 No. 407-IV. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30938581#pos=1;-173 [in Russian].
23. Ustav Respublikanskogo obshhestvennogo ob'edinenija «Nacional'naja akademija nauk Respubliki Kazahstan». Utverzhen Protokolom Obshhego sobranija Nacional'noj akademii nauk Respubliki Kazahstan i Prezidiuma NAN RK ot 23.04.2015. URL: <http://nauka-nanrk.kz/ru/assets/%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2/2%20%D1%80%D1%83%D1%81.pdf> [in Russian].
24. O sovershenstvovanii organizacii nauchno-issledovatel'skoj dejatel'nosti: Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan ot 20.02.2002 No. YII-3029. URL: <http://www.academy.uz/ru/news/27> [in Russian].
25. O merah po sovershenstvovaniju organizacii nauchno-issledovatel'skoj dejatel'nosti: postanovlenie Kabinetov ministrov Respubliki Uzbekistan ot 04.03.2002 No. 77. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ua/MAAN/b32-uzm.htm> [in Russian].
26. O merah po ukrepleniju nauchnoj i material'no-tehnicheskoy bazy Akademii nauk Respubliki Uzbekistan: postanovlenie Kabinetov ministrov Respubliki Uzbekistan ot 07.09.2004 No. 420. URL: http://www.lex.uz/pages/GetActMobile.aspx?lact_id=356263&ONDATE=08.09.2005%2000 [in Russian].
27. O merah po sovershenstvovaniju koordinacii i upravljenija razvitiem nauki i tehnologij: postanovlenie Prezidenta Respubliki Uzbekistan ot 07.08.2006 No. PPI-436. URL: <http://www.academy.uz/ru/news/28> [in Russian].
28. O merah po ukrepleniju material'no-tehnicheskoy bazy nauchnyh, nauchno-issledovatel'skih uchrezhdenij i organizacij: postanovlenie Kabinetov ministrov Respubliki Uzbekistan ot 10.11.2008 No. 241. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=1407749 [in Russian].
29. O merah po ukrepleniju nauchnoj i material'no-tehnicheskoy bazy Akademii nauk Respubliki Uzbekistan: postanovlenie Kabinetov ministrov Respubliki Uzbekistan ot 07.09.2009 No. 256. URL: http://www.lex.uz/pages/GetActMobile.aspx?lact_id=1517380&ONDATE=07.09.2009%2000 [in Russian].
30. O merah po dal'nejšej optimizacii struktury i sovershenstvovaniju dejatel'nosti nauchnyh uchrezhdenij Akademii nauk Respubliki Uzbekistan: postanovlenie Kabinetov ministrov Respubliki Uzbekistan ot 07.02.2012 No. 33. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=1956260 [in Russian].
31. O merah po dal'nejshemu sovershenstvovaniju dejatel'nosti Akademii nauk, organizacii, upravljenija i finansirovanija nauchno-issledovatel'skoj dejatel'nosti: postanovlenie Prezidenta Respubliki Uzbekistan ot 17.02.2017. URL: <http://uza.uz/ru/documents/o-merakh-po-dal-neyshemu-sovershenstvovaniyu-deyatelnosti-aka-17-02-2017> [in Russian].
32. Ustav Akademii nauk Respubliki Uzbekistan. Utverzhen postanovleniem Kabinetov Ministrov Respubliki Uzbekistan ot 03.04.1995 No. 109. URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=442620 [in Russian].
33. O Nacional'noj akademii nauk Kyrgyzskoj Respubliki: Zakon Kyrgyzskoj Respubliki ot 25.07.2002 No. 132. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1089> [in Russian].
34. Ustav Nacional'noj akademii nauk Kyrgyzskoj Respubliki. Utverzhen postanovleniem Pravitel'stva Kyrgyzskoj Respubliki 09.12.1997 No. 719. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ru/MAAN/b316.htm> [in Russian].
35. Ustav Moldovskoj Akademii nauk. Utverzhen resheniem Akademicheskoy Assamblei Moldovy ot 06.12.2013. URL: <https://translate.google.com/translate?depth=1&hl=uk&rurl=translate.google.com.ua&sl=ro&sp=nmt4&tl=uk&u=http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f290.pdf> [in Russian].
36. Kodeks Respubliki Moldova o nauke i innovacijah ot 15.07.2004 No. 259. *Monitorul Oficial*. 30.07.2004. No. 125-129. St. 663. URL: <http://lex.justice.md/ru/286236/> [in Russian].
37. Dogovor partnerstva mezhdju Pravitel'stvom i Akademiej nauk Moldovy na 2015 god. *Monitorul Oficial*. 13.11.2015. No. 306-310: 903. URL: <https://translate.google.com/translate?depth=1&hl=uk&rurl=translate.google.com.ua&sl=ro&sp=nmt4&tl=uk&u=http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f313.pdf> [in Russian].
38. O Nacional'noj akademii nauk Belarusi: Zakon Respubliki Belarus' ot 05.05.1998 No. 159-3. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H19800159> [in Russian].

39. Ustav Nacional'noj akademii nauk Belarusi. Utverzhden Ukazom Prezidenta Respubliki Belarus' ot 03.02.2003 No. 56. URL: <ftp://nas.gov.ua/nas/www/Ua/MAAN/b313.htm> [in Russian].
40. Ob objavlennii 2017 goda Godom nauki: Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus' ot 23.12.2016 No. 481. URL: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/ukaz-481-ot-23-dekabrja-2016-g-15192/ [in Russian].
41. Ob organizacii Rossijskoj akademii nauk: Ukaz Prezidenta RSFSR ot 21.11.1991 No. 228. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_17017/ [in Russian].
42. Ustav Rossijskoj akademii nauk. Utverzhden Obshhim sobraniiem Rossijskoj akademii nauk 23.12.1992. URL: <http://www.arran.ru/data/pdf/ustav1992.pdf> [in Russian].
43. O Federal'nom agentstve nauchnyh organizacij: Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 27.09.2013 No. 735. URL: <http://www.ras.ru/FStorage/Download.aspx?id=ea63a0cd-d11a-4580-ae81-0e4071b2f7a8> [in Russian].
44. O Rossijskoj akademii nauk, reorganizacii gosudarstvennyh akademij nauk i vnesenii izmenenij v otdel'nye zakonodatel'nye akty Rossijskoj Federacii: Federal'nyj zakon ot 27.09.2013 No. 253-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_152351/ [in Russian].
45. Ob utverzhdenii ustava federal'nogo gosudarstvennogo bjudzhetnogo uchrezhdenija «Rossijskaja akademija nauk»: postanovlenie Pravitel'stva Rossijskoj Federacii ot 27.06.2014 No. 589. URL: <http://www.ras.ru/about/rascharter.aspx> [in Russian].
46. O nekotoryh voprosah dejatel'nosti Federal'nogo agentstva nauchnyh organizacij i federal'nogo gosudarstvennogo bjudzhetnogo uchrezhdenija «Rossijskaja akademija nauk» (vmeste s «Pravilami koordinacii dejatel'nosti Federal'nogo agentstva nauchnyh organizacij i federal'nogo gosudarstvennogo bjudzhetnogo uchrezhdenija «Rossijskaja akademija nauk» pri realizacii vozlozhennyh na nih polnomochij»): postanovlenie Pravitel'stva RF ot 29.05.2015 No. 522. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_180403/ [in Russian].
47. Pro osnovy derzhavnoj polityky u sferi nauky i naukovotekhnichnoj diyal'nosti: Zakon Ukrainy vid 13.12.1991 No. 1977-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12> [in Ukrainian].
48. Pro status Akademiyi nauk Ukrayins'koyi RSR: Postanova Prezydiy Verhovnoyi Rady URSR vid 17.01.1991 No. 627-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/627-12> [in Ukrainian].
49. Pro zabezpechennya diyal'nosti ta rozvytku Akademiyi nauk Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 20.01.1992 No. 43. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43/92> [in Ukrainian].
50. Pro derzhavnu pidtrymku naukovoyi diyal'nosti Akademiyi nauk Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 22.03.1994 No. 100/94. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100/94> [in Ukrainian].
51. Statut Nacional'noyi akademiyi nauk Ukrainy. Uhvaleno. Zagal'nymy zboramy Nacional'noyi akademiyi nauk Ukrainy, postanova vid 14.04.2016 No. 2. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-160414-2-1.pdf> [in Ukrainian].
52. Pro naukovu i naukovotekhnichnu diyal'nist': Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 No. 848-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19> [in Ukrainian].

Надійшла 27.05.2017

Г.П. Ерыгина

Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Киев

РЕФОРМИРОВАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОГО СТАТУСА АКАДЕМИЙ НАУК В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

Проведен анализ изменений статуса академий наук 15 стран постсоветского пространства, который охватывает направления реформирования их хозяйственно-правового статуса. Показано влияние на научную деятельность изменений в правовом обеспечении, связанных с реформированием академической научной сферы. Сформулированы отдельные общие рекомендации в соответствии с опытом осуществления реформ в сфере науки и обозначены направления избежания возможных ошибок при дальнейшем реформировании НАН Украины.

Ключевые слова: академия наук, постсоветское пространство, хозяйственно-правовой статус, самоуправление, имущество, право хозяйственного ведения, право оперативного управления, государственное финансирование.

G.P. Yerygina

Institute of Economic and Legal Researches
of the NAS of Ukraine, Kyiv

REFORMATION OF THE ECONOMIC AND LEGAL STATUS OF ACADEMIES OF SCIENCES IN THE POST-SOVIET PERIOD

The article analyzes the changes in the status of the academies of sciences of 15 countries of the post-Soviet space, which covers the directions of reforming their economic and legal status. The influence of changes in the legal support related to the reform of the academic scientific sphere on scientific activity is shown. Separate general recommendations are formulated in accordance with the experience of implementing reforms in the field of science and outlines ways to avoid possible mistakes in the further reform of the NAS of Ukraine.

Keywords: academy of sciences, post-Soviet space, economic and legal status, self-government, property, economic management right, operational management right, state financing.